

Adoption, vårdnadsöverflyttning och återföreningsprincipen. En förändrad familjehemspolitik och styrningen av familjehemsvården

Slutrapport

Bakgrund och syfte

Svensk barnavård har traditionellt varit starkt familjeorienterad, där frivilliga insatser och återförening mellan barn och biologiska föräldrar varit centrala och adoption av familjehemsplacerade barn har varit ovanligt (Gilbert et al., 2011). Det har emellertid också ifrågasatts om barn skyddas tillräckligt väl i skadliga hemmiljöer (Cocozza & Hort, 2011; Heimer & Palme, 2016). I den politiska debatten som följde på Lilla hjärtats död har politiker krävt lagändringar och att barnets bästa ska prioriteras framför föräldrarnas intressen (t.ex. Kristersson 2020, Motion 2020/21:1301; Lindhagen 2020) och genom införandet av Lex Lilla hjärtat har flera lagändringar genomförts. Vi menar att komplexiteten i socialtjänstens beslut som rör familjehemsplaceringar osynliggörs genom att implicera att återförening primärt handlar om de biologiska föräldrarnas rättigheter. Frågan handlar i lika hög grad om olika aspekter av barnets rätt och behov: å ena sidan barnets band till de biologiska föräldrarna, å den andra barnets anknytning till familjehemsföräldrarna.

År 2020 fick Socialstyrelsen ett regeringsuppdrag om att "genomföra kunskapshöjande insatser inom familjehemsvården om bl a nationella adoptioner, för att stärka tryggheten och stabiliteten för familjehemsplacerade barn" (Regeringsbeslut S2020/05272/SOF). Syftet med projektet har varit att undersöka hur Socialstyrelsen arbetade med detta uppdrag. Det som gör arbetet med uppdraget intressant att undersöka är att uppdraget genom att lyfta fram adoption som barnavårdsåtgärd kan sägas ifrågasätta återföreningsprincipen. Vidare är adoption av familjehemsplacerade barn mycket ovanligt i Sverige (Socialstyrelsen 2023). En av anledningarna är att socialtjänsten sällan reser frågan om adoption eftersom adoption anses motsäga återföreningsprincipen (Socialstyrelsen 2014). Därutöver påtalade socialtjänsten en rad utmaningar i arbetet med långvarigt familjehemsplacerade barn – svårigheten att bedöma om ett barn kommer att kunna återförenas med sin ursprungsfamilj i framtiden eller inte, svårigheten att hitta familjehem som är villiga att ta emot ett barn för långsiktig placering utan att förespegla familjehemmet att det är säkert att barnet kommer att vara placerat där under hela sin uppväxt och den svåra uppgiften att resa frågor om adoption eller vårdnadsöverflyttning utan att mista de biologiska föräldrarnas förtroende. Även av detta skäl har det varit angeläget att undersöka hur Socialstyrelsen arbetade med uppdraget att höja socialtjänstens kunskap om just adoption.

Teoretiska perspektiv

Socialstyrelsens uppdrag är att styra, stödja och utveckla socialtjänsten. Det främsta verktyget för detta uppdrag är kunskapsstyrning, d v s att genom förmedling av kunskap styra verksamheten i en önskad riktning (Bergmark et al., 2011; Jacobsson & Meeuwisse, 2020; Møller et al., 2019). Med hjälp av Carol Bacchis (2009) fråga för kritisk policyanalys – *What is the problem represented to be?* – tydliggörs att det som representeras som ett problem genom uppdraget till Socialstyrelsen är socialtjänstens

bristande kunskaper om just adoption snarare än exempelvis bristen på stabilitet för familjehemsplacerade barn.

Kunskapsstyrning förutsätter att den kunskap som förmedlas uppfattas som relevant av socialtjänsten, och att de ideologiska budskap som eventuellt tolkas in i den kunskap som sprids accepteras. Givet de utmaningar i arbetet med långsiktiga placeringar som socialtjänsten hade beskrivit tidigare, och givet det faktum att adoption ansågs gå emot återföreningsprincipen behövde Socialstyrelsen för att lyckas med sitt uppdrag inta rollen som medlare genom att anpassa och omformulera uppdragets implicita budskap.

Metod

Projektet har erhållit finansiering (sammanlagt 300.000 kr) genom två bidrag från Allmänna Barnhuset – 2021 för projektet *Återförening eller varaktig placering? Barns och föräldrars rättigheter och den politiska styrningen av familjehemsvården* och 2023 för projektet *Adoption, vårdnadsöverflyttning och återföreningsprincipen. En förändrad familjehemspolitik och styrningen av familjehemsvården*. Det förstnämnda bidraget nyttjades i huvudsak för datainsamling och det sistnämnda för bearbetning av materialet samt färdigställande av en publikation (Lind, Lindgren & Annerbäck, 2025).

Socialstyrelsen fick sitt uppdrag i juni 2020 och vi kontaktade den grupp som skulle arbeta med uppdraget i september samma år. I april 2021 fick vi tillstånd från Socialstyrelsens jurister att inhämta samtycken från gruppens medlemmar och börja samla data. Datainsamlingen skedde huvudsakligen genom inspelning av regelbundna avstämningar med den Socialstyrelsens arbetsgrupp. Mellan april 2021 och juni 2022 hade vi timslånga digitala möten med arbetsgruppen ca en gång i månaden. Dessa spelades in med ljudupptagare, vilket resulterade i ca 11 timmar inspelat material. Under mötena berättade arbetsgruppen om hur de arbetade med sitt uppdrag och vi hade möjlighet att ställa frågor.

Analysen bygger huvudsakligen på mötesinspelningarna, men inom ramen för projektet samlades även annat material in. Dels handlar det om sådant som gruppens arbete med uppdraget resulterade i: en informationsfilm, dokumentation från en nationell och fem regionala konferenser samt en delrapport och en slutrapport. Därutöver tog vi del av gruppens minnesanteckningar från möten som de hade haft med referensgrupper bestående av representanter för bl a socialtjänsten och intresseorganisationer innan de påbörjade arbetet med sitt uppdrag. Därutöver deltog vi själva i och spelade in tre ytterligare referensgruppsmöten. Detta material analyserades inte systematiskt, men har använts för att komplettera analysen av huvudmaterialet.¹

Mötesinspelningarna indexerades i sin helhet och delar av dem transkriberades ordagrant. Analysen skedde i flera steg (jfr Braun & Clarke, 2022) individuellt och tillsammans i forskargruppen. Först gjordes en innehållslig kategorisering av allt material från mötena. Därefter fokuserade vi specifikt på gruppens resonemang om

---

¹ För en mer detaljerad beskrivning av datainsamlingen se Lind, Lindgren & Annerbäck (2025).

uppdraget i sig och identifierade ett antal utmaningar och hur gruppen förhöll sig till dessa.

Resultat

Genom analysen kunde tre huvudsakliga utmaningar för arbetet med uppdraget beskrivas. Den *ideologiska utmaningen* handlade om att gruppen uppfattade att regeringsuppdragets framhållande av adoption som lösning var politiskt färgat. Vidare uttryckte de oro för att allmänheten skulle uppfatta det som att Socialstyrelsen strävade efter att familjehemsplacerade barn skulle adopteras. Gruppen betonade att de inte var emot återföreningsprincipen och att deras målsättning inte var att öka antalet adoptioner. Utmaningen hanterades bl a genom att gruppen fokuserade på de barn, för vilka återförening inte bedöms vara ett alternativ. För dessa barn presenterades, i bl a den informationsfilm som producerades inom ramen för uppdraget, adoption som ett av flera tänkbara alternativ vid sidan av vårdnadsöverflyttning och fortsatt familjehemsplacering.

Kunskapsutmaningen handlade om att arbetsgruppen menade att det saknades stöd i forskningen för att lansera adoption som en lösning. Trots att viss forskning tycktes visa att det går bättre för barn som adopterats menade arbetsgruppen att det fanns så stora metodologiska problem med denna forskning att det inte gick att dra slutsatsen att adoption var det bättre alternativet. Därutöver påpekade gruppen att det faktum att merparten av denna forskning genomförts i USA och Storbritannien innebar att den inte självklart var applicerbar på Sverige. Gruppen delade delvis socialtjänstens syn på adoption som en lösning med begränsat värde, men menade också att det fanns reella kunskapsbrister och missförstånd om adoption inom socialtjänsten som behövde adresseras. Utmaningen hanterades därför genom att gruppen istället för forskningsbaserad kunskap om adoption fokuserade på att förmedla kunskap om de juridiska aspekterna av de olika alternativen adoption, vårdnadsöverflyttning och fortsatt familjehemsplacering.

Utifrån tidigare undersökningar och de möten med referensgrupperna som genomfördes i det tidiga arbetet med uppdraget visste arbetsgruppen att adoption inte utgjorde en prioriterad fråga för socialtjänsten. *Relevansutmaningen* handlade således om att arbetsgruppen skulle förmedla kunskap om adoption på ett sätt som uppfattades som relevant av socialtjänsten. På de regionala konferenserna spelade adoption en relativt begränsad roll. Arbetsgruppen lät de regionala medarrangörerna få stort inflytande över innehållet, liksom en organisation för placerade barn och unga som höll i ett moment om barns deltagande.

* * *

Genom uppdraget att höja socialtjänstens kunskap om adoption kan Socialstyrelsen sägas ha tilldelats en roll som förmedlare av regeringens styrning av socialtjänstens arbete med familjehemsplacerade barn. De utmaningar som uppdraget medförde – att uppdraget uppfattades som ideologiskt färgat, att det saknades tillförlitlig kunskap om adoption som barnavårdsåtgärd och att kunskap om adoption inte efterfrågades av

socialtjänsten – innebar att Socialstyrelsens arbetsgrupp behövde anpassa och omformulera uppdraget. Som en konsekvens av den styrning som uppdragsformuleringen innebar missades ett tillfälle att möta de stödbehov i arbetet med att skapa stabilitet för långvarigt placerade barn som tidigare har formulerats av socialtjänsten.

Referenser

- Bacchi, C. (2009) *Analysing policy: What's the problem represented to be?* Pearson.
- Bergmark, A., Bergmark, Å., & Lundström, T. (2011) *Evidensbaserat Socialt Arbete: Teori, Kritik, Praktik*. Natur & Kultur.
- Braun, V., & Clarke, V. (2022) *Thematic analysis: A practical guide*. Sage.
- Cocozza, M., & Hort, S. E. O. (2011) The dark side of the universal welfare state? Child abuse and protection in Sweden. In N. Gilbert, N. Parton, & M. Skivenes (Eds.), *Child protection systems: International trends and orientations* (pp. 89–111). Oxford University Press.
- Gilbert, N., Parton, N., & Skivenes, M. (Eds.) (2011) *Child protection systems: International trends and orientations*. Oxford University Press.
- Heimer, M., & Palme, J. (2016) Rethinking child policy post-UN convention on the rights of the child: Vulnerable children's welfare in Sweden. *Journal of Social Policy*, 45(3), 435–452.
- Jacobsson, K., & Meeuwisse, A. (2020) 'State governing of knowledge' – Constraining social work research and practice. *European Journal of Social Work*, 23(2), 277–289.
- Kristersson, U. (2020) "Barnens rätt måste gå före föräldrarnas", Aftonbladet 200309.
- Lind, J., Lindgren, C., & Annerbäck, J. (2024). Adoption from care, the reunification principle and consensual placements: the political promotion of a controversial child protection measure in Sweden. *European Journal of Social Work*, 28(3), 470–482.
- Lindhagen, Å. (2020) "Föräldrarätten kan innebära stora problem för utsatta barn", Debattartikel i Svenska Dagbladet 200506.
- Motion 2020/21:1301 "Förenkla inhemska adoptioner" av Åsa Coenraads m.fl. (M).
- Møller, A. M., Elvbakken, K. T., & Foss Hansen, H. (2019). Using evidence in Scandinavia. In A. Boaz, H. Davies, A. Fraser, & S. Nutley (Eds.), *What works now? Evidence-informed policy and practice* (pp. 321–336). Policy Press.
- Socialstyrelsen (1995) *Ovisshetens barn*. SoS-rapport 1995:8. Stockholm, Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2006) *Vårdnadsöverflyttningar för barn placerade i familjehem*. Uppföljning av lagändring enligt proposition2002/03:53.
- Socialstyrelsen (2014) *Nationella adoptioner av barn i familjehem. En kartläggning av hur socialnämnderna uppmärksammar frågan*.
- Socialstyrelsen (2023) *Statistik om socialtjänstinsatser till barn och unga 2022*.
- Sveriges regering. (2020). Uppdrag om kunskapshöjande insatser om nationella adoptioner m.m. inom familjehemsvården S2020/05272/SOF.